

jedno viđenje budućnosti religija

branslav peterman

Crkva se sa dosta uspeha menja i prilagođava savremenim uslovima u svetu i kod nas. Svoje načine delovanja menja prema realnim promenama u svetu, jer, ne zaboravimo, ona je između ostalog i projekcija određenih društvenih stanja.

Samo u tom smislu može se i razmišljati o budućnosti religija i njihovih institucija u svetu i kod nas. Može li se, da postavimo i takvo pitanje, razmišljati o »kraju« religija i njihovih institucija? Teško, jer još nije dat ni adekvatan odgovor na pitanja šta je zaista teizam, a šta ateizam, šta čoveka podstiče da veruje u nadnaravno, a šta ga ubeduje da ne veruje. Može se slobodno reći da sve ono što znamo o religiji počiva samo na istraživanju istorije, teorije i prakse njenih institucija.

1. Odgovor na pitanje – može li čovek da se oslobodi od religije možda se nalazi u istoj ravni s odgovorom na pitanje može li čovek da se oslobodi posredovanja u svom odnosu sa društvom, prenošenja svojih prava, obaveza i dužnosti na nešto nadnaravno, bilo ono biće neizmernih mogućnosti, bilo deus ex machina kojeg je čovek stvorio racionalnim delom svoje prirode. Dodajemo pitanje – a da li se možda s one strane realnog ljudskog sveta nalazi i svaka ideja o savršenoj organizaciji odnosa u zajednici? Nije li, dalje, želja za stvaranjem idealnog sistema upravljanja zajednicom i jedan od pojavljivanja oblika želja za stvaranjem boga, za traženjem bića-sistema kome se mogu preneti svoja prava i uživati u izvršavanju dužnosti, pokornom miru?

Na ovakvo razmišljanje navodi nas uvek prisutno samoskrivanje društva, njegov zaborav skrivenog bića kao nečeg stvorenog i stvaralačkog, što društvu omogućuje da postavi svoje ustanovljenje kao nešto izvan svog domašaja, što izmiče njegovom vlastitom delovanju. Gotovo nužan uslov institucije je da ona afirmiše sopstvenu nepromenljivost kako bi učvrstila svoj položaj, da sebi pridaje poreklo izvan društva, iako je proizvod stvaralačke delatnosti društva, težeći da na taj način izmakne promeni.

Ide li, dakle, čovek prema svojoj slobodi ili prema tome da se na stotine načina prilagođava društvenom Levijatanu kojeg je sam stvorio? Gospodarenje nad prirodom, na koje je čovek toliko ponosan, objektiviziralo se u raznolikim, ali u osnovi sličnim društveno-političkim strukturama koje kontrolišu ljude, a tehnološke mogućnosti humanizacije sveta nisu ostvarene. Iracionalnost situacije u kojoj se nalazi savremeni čovek biva sve jasnija, ali mogućnosti racionalnog razumevanja te ljudske situacije ujedno sve više izmiču velikim intelektualnim institucijama, koje se u stvari sve više integrišu u ogromni mehanizam moderne države. U Zapadnoj civilizaciji preovlađuje tako, kao rezultat naučnih i pragmatičnih dostignuća, mentalitet okrenut ka rešavanju problema – taj mentalitet je doduše u stanju da reši svaki problem tehničke prirode, ali mu nedostaje vrednosna orijentacija, koja bi određivala i davala prioritet potrebama i težnjama savremenog čoveka.

2. Vraćamo se pitanju – kako je moguće da i dalje toliko ljudi veruje u nadnaravno, »boga s bradom koji sedi na nebesima i određuje sudbinu sveta«. Kako to da nauka ne razbija okove iluzija? Često zaboravljamo da ni nauka ne daje odgovore na mnoga od pitanja koja određuju čovekovo biće. Nauka i tehnologija proizvode efekte koji takođe začuđuju mase, mašine koje rade po principima običnog čoveku isto tako bliskim koliko i ideja u nadnaravnog boga. Tako Esad Čimić kaže da ni sam naučnik nije danas u prednosti nad laikom kada je reč o takozvanim »poslednjim« pitanjima, jer u vrhunskoj nauci i uz pomoć najpreciznijih instrumenata naučnicima izmiču ranije otkriveni zakoni, neredko izgleda da je materija dematerializovana, odnosno da je materija – odsustvo materije. Ovo je verovatno i jedan od razloga što i naučnici traže oslonac u filozofiji ili religiji.

Pogledajmo sada običnog čoveka koji je »posle Černobila«, na primer, sigurno uzdrman u svojoj viziji budućnosti jer je život neočekivano uneo novu nepoznanicu, na koju on sam nema odgovora, a što je još gore, nema nikoga kome bi mogao sa sigurnošću da veruje.

Ova pitanja, uz sliku koja prikazuje neke od dilema savremenog čoveka, ukazuju da XX vek nije ukinuo razloge zbog kojih čovek upravo kroz religiju traži onaj metafizički nepromenljivi svet na kome se zasniva većito menjanje – traži ugaoni kamen u raz-

mišljanju o svom postojanju, u oblikovanju mišljenja o drugom van sebe, u uobličavanju svog odnosa prema svetu. To su ujedno pitanja na koje mu odgovore ne daju ni nauka, ni ideologija u zadovoljavajućoj meri.

Upravo stoga, sociolozi tvrde da će tradicionalna religija kao socijalna činjenica egzistirati sve dok postoje socijalno-ekonomski uslovi koji čoveka neprekidno podstiču da u njoj traži rešenje svojih dilema. Otuda će u tom obliku religija postojati, kako piše Esad Čimić, sve dok ljudi svojom akcijom ne izmene socijalnu sredinu toliko radikalno da uklone potrebu za religijom kao »duhovnim kompletiranjem«. Proces sekularizacije pri tom, naravno, teče i otkriva svu dubinu promena u jednom društvu, njegovoj kulturi i religiji kao integralnom delu. U toj promeni, otkriva se da svetovno sve više ulazi u religijsku svest, koja time postaje sve vitalnija, jer se procesom adaptira.

Ni sama sekularizacija ne teče u jednom smeru. Ona podrazumeva, pre svega, opadanje društvenog uticaja religije, ali funkcije koje je ranije ispunjavala religija prenose se sada na druga društvena tela. Zbog toga je korisno upozorenje Brajana Vilsona da se proces sekularizacije ne sme identifikovati sa procesom dehistrijalizacije. Slično je mišljenje i američkih analitičara koji proučavaju religijske trendove i koji se ne slažu uvek u analizi uzroka koji dovede do plime ili oseke religioznosti, ali su jednodušni u tome da su religijska uverenja počela da pobijaju sasvim novo značenje i da se religija »premešta, ali ne iščezava«.

3. Uporedo sa konstatacijama o vitalnosti institucija religije, uočavamo zato i zabrinutost za sudbinu religije kod samih teoloških autora. Navodeći da sudbinu religije novog veka nazivamo privatizacijom i sekularizacijom, nemački teolog Johan Baptist Mec, smatra da tu sudbinu karakteriše dvostruka redukcija, u kojoj se religija prilagodila epistemološkim i sociološkim pretpostavkama modernog doba: prvo, racionalistička redukcija, to jest sve veće ukidanje osetljivosti, radikalno odricanje od simbola i mitova pod kognitivnim pritiskom apstraktnog modernog sveta nauke, a zatim i privatistička redukcija, u kojoj se religija sve više pretvara iz stvari subjekta u privatnu stvar.

Mec naglašava da obe ove redukcije stvaraju trajnu krizu religije u našem vremenu i ukazuju na to da je ona zaboravila Boga. On piše dalje da religija više ne može da utiče na društveno formiranje identiteta odozgo, preko crkveno-političkog suvereniteta već od sada samo odozdo, iz društvene baze religije, stvaranjem religiozno-političke baze kulture. To je i po mišljenju niza Zapadnonemačkih teologa ono što karakteriše novu eru religije, novu konstelaciju religije i politike.

I zvanični vatikanski autori, kao što je Antonio Grumeli, naglašavaju da crkva ostaje bez podmlatka i u redovima vernika i u redovima sveštenika. Za mlade u Evropi, crkva je birokratka i formalistička, uskih pogleda i naprosto fosilizirana, previše je bezlična i indiferentna prema problemima pojedinca. Često optužba mladih upućena katoličkoj crkvi je, kako oni navode, da ona nije učinila ništa u pravcu koji je sugerisao II Vatikanski koncil. Crkveni autori svesni su pri tom i da to što omladina intelektualno formirana u poslednje dve decenije poseže i za religijskim simbolima nije novi kulturni obrazac, već pre odraz razočarenja u Ideale.

4. Sve to je nešto od čega bi se moralo krenuti i u razmišljanju o budućnosti crkve kod nas. Sigurno je da sadašnja kriza identiteta marksizma, koja se prevladava kroz pragmatizam, mora objektivno da vodi i do jačanja tendencija iskoriscavanja situacije od strane crkve. Proglasili smo samoupravljanje kao osnovni princip funkcionisanja društva, ali i poslednje rasprave koje smo čuli na nedavno završenim partijskim kongresima ukazuju da i dalje dobar deo principa nije sišao s papira, da je dobar deo odnosa u društvu, a naročito onih najbitnijih, i dalje posredovan i da je još daleko od »oslobodenja« proizvođača, odnosno širokih narodnih masa. Rekli smo već, bez promene u toj sferi nema ni promene u sferi duhovnog života, a naročito u religiji.

5. Na kraju, i jedno civilizacijsko pitanje – može li se na osnovu uklanjanja društvenih medijatora ukloniti i religija kao slobodan akt čoveka? Naime, ukidanjem ontoloških pretpostavki religije, upozoravaju sociolozi, nestale bi i sve one pretpostavke filozofije, umetnosti i mnogo čega drugog što određuje čoveka kao posebno biće.

1) Kornelius Kastoriadis, »Institucije društva i religija«, »Kultura« 65-66/78-84 – Beograd, str. 209.
2) Tomas O'Dea, »Krizna savremene religijske svesti«, »Kultura« 65-66/78/84, Beograd, str. 343.
3) Esad Čimić, »Drama ateizacije«, »Mladost«, Beograd, 1984, str. 47.
4) Isto, str. 55.
5) Brajan Vilson, »Kultura i religija: istok i zapad«, »Kultura«, 65-66/78/84, Beograd, str. 87.
6) Erma Ivoš, diskusija, »Pitanja« 3/4 1984. godina, Zagreb, str. 7.
7) Johan Baptist Metz, »Dijagnoza i perspektive u svetu političke teologije«, »Kulturni radnik« br. 5/1982, Zagreb, str. 72.
8) Antonio Grumeli, »Mladi i budućnost vere«, »Pitanja« 3/4 1984, Zagreb, str. 66.